

В. П. Феннич
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Закарпатського державного університету
(м. Ужгород)

УДК 347.91

СТРУКТУРА ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Аналізується та розкривається зміст етапів доказового процесу при розгляді справ окремого провадження на базі матеріалів судової практики та її узагальнення. Звертається увага на особливість даних етапів порівняно з справами позовного характеру.

Ключові слова: окреме провадження, етапи доказування.

Структура судового доказування безпосередньо залежить від того як розуміють його природу. Наразі найбільш поширеною є точка зору, яка в поняття судового доказування включає процесуальну діяльність осіб, які беруть участь в розгляді справи та суду, спрямовану на визначення предмету доказування, збирання доказів, їх дослідження та оцінку [1, с. 110-111]. Раніше, виходячи з того, що обов'язок доказування розподілявся між сторонами в поняття судового доказування включали тільки діяльність сторін по визначенні обставин справи та зборі доказів, в той час як діяльність суду по дослідженні та оцінці доказів виводили за межі судового доказування [2, с. 47]. Як правильно зазначає М. К. Треушніков, якщо в процес судового доказування не включати діяльність суду, то це збіднює процес доказування та зупиняє осіб, які беруть участь в справі на половині шляху до мети [3, с. 34]. А якщо виходити з природи справ окремого провадження, де суд виступає активним суб'єктом не тільки дослідження та оцінки доказів, але і їх збору, то ігнорування поведінки суду в судовому доказуванні абсолютно не буде відповідати сучасним вимогам цивільного процесуального законодавства України.

Отже, судове доказування при розгляді справ окремого провадження виступає процесуальною діяльністю суду та осіб, які беруть участь в розгляді справи (зокрема, заявника та заінтересованих осіб), спрямовану на встановлення (доведення) обставин справи.

Структура доказування в цивільних справах, та справах окремого провадження зокрема, була предметом вивчення багатьох вчених: О. В. Бауліна, Ю. В. Білоусова, Л. Е. Гузя, С. В. Курильова, Д. Д. Луспеника, М. К. Треушнікова, С. Я. Фурси, Т. В. Цюри та інших науковців. Серед останніх праць варто виділити дисертаційне дослідження А. Ю. Францифорова, де розглядаються теоретичні та практичні аспекти сутності окремого провадження, в тому числі й питання доказового процесу [4]. Крім того, слід вказати на роботу вітчизняних вчених С. Я. Фурси та Т. В. Цюри — “Докази і доказування у цивільному процесі” [5], які безпосередньо розкривають природу судового доказування цивільного судочинства та дають авторське бачення його структури. Але ряд праць були написані ще в радянські часи, а інші не повною мірою орієнтовані на специфіку власне окремого провадження.

Метою цієї статті виступає виокремлення етапів доказування обставин справ окремого провадження та визначення їх змісту, порівняно зі справами позовного характеру.

Процес доказування відбувається в суворій послідовності за певними етапами, які і забезпечують з'ясування дійсних обставин справи.

На сьогодні існує багато підходів щодо класифікації вказаних етапів, тобто виділення певної кількості етапів такої діяльності. Виходячи із традиційних підходів та природи справ окремого провадження, на нашу думку, варто визначити такі етапи процесу доказування:

- 1) визначення предмету доказування;
- 2) збирання доказів;
- 3) дослідження доказів;
- 4) оцінка доказів.

Слід вказати, що вказані етапи доказової діяльності достатньо ретельно регламентуються нормами ЦПК України, що регулюють порядок розгляду справ позовного провадження. Виходячи з цього та положень ч. 3 ст. 235 ЦПК України, варто зупинитися на їх короткій характеристиці на прикладі розгляду справ окремого провадження, а також відзначити певні особливості зазначених етапів процесу доказування у цьому виді цивільного судочинства.

А. Визначення предмету доказування виступає початковим етапом доказового процесу, оскільки перед тим як збирати докази необхідно знати, а що саме треба доказувати, тобто які юридичні факти необхідно підтверджувати за допомогою доказів.

Яким чином відбувається визначення юридичних фактів предмету доказування безпосередньо залежить від питання джерел формування предмета доказування. *Джерелом предмета доказування* у теорії цивільного процесу традиційно називають підстави позову і заперечення проти нього та норму матеріального права [6, с. 39; 7, с. 152; 3, с. 17]. Але оскільки при розгляді справ окремого провадження інститут позову не діє, то важливим джерелом предмету доказування буде підстави вимоги заявника та підстави заперечення зацікавлених осіб, якщо воно було зроблено. Щодо норми матеріального права, то вона також залишається важливим джерелом предмету доказування, але на відміну від справ позовного характеру дана норма не повинна мати ніякого відношення до регулювання спірних правовідносин. Зокрема, при розгляді справи про визнання особи недієздатною заявник може доказувати наявність у заінтересованої особи психічної хвороби, а дана особа, не заперечуючи факту цієї хвороби, разом з тим буде доказувати, що вона не заважає їй розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

Пояснення заявника та зацікавлених осіб, звідки виводяться обставини справи, є важливим джерелом формування предмету доказування, оскільки вони, будучи учасниками матеріальних правовідносин між собою, краще за всіх знають необхідність встановлення чи не встановлення певного юридичного факту. Таке джерело формування предмета доказування називають суб'єктивним, оскільки визначення юридичних фактів залежить виключно від позицій зацікавлених у результатах вирішення цивільної справи осіб. У якості об'єктивного критерію визначення предмета доказування розглядається зміст норми чи комплексу норм матеріального права, де її (їх) гіпотеза буде прямо вказувати на умови реалізації того, що просить заявник чи заінтересована особа [8, с. 68-69]. І саме тут виділяють важливу ділянку роботи суду — належно проаналізувавши норми матеріального права, заповнити прогалини заявника та зацікавлених осіб у визначенні предмета доказування, яких вони помилково чи свідомо припустилися [9, с. 274-280].

Отже, через аналіз джерел предмету доказування видно, хто з суб'єктів окремого провадження повинен стверджувати про юридичні факти, на підставі встановлення яких дана справа буде вирішена. Такими суб'єктами виступають, в першу чергу, заявник, заінтересовані особи та їх представники, а доповнювати їх повинен суд, що має визначити факти, які підлягають доказуванню (п. 3 ч. 6 ст. 130 ЦПК України). Зокрема, якщо аналізувати норми, які регламентують розгляд справи про визнання фізичної особи померлою, то заявник повинен у заяві вказати на обставини, що загрожували смертю фізичній особі, яка пропала безвісти, або обставини, що дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку (ст. 247 ЦПК України). Таким чином, обов'язок заявника зазначити у заяві дані обставини справи гарантує, що процес доказування не буде безпредметним, оскільки початкові факти, які необхідні для відкриття провадження по справі вже будуть визначені. Але в процесі її розгляду вони можуть доповнюватися

ствердженням зацікавлених осіб чи судом, що скорегує предмет доказування у необхідному напрямку (наприклад, суд, аналізуючи ч. 1 ст. 46 ЦК України, може вказати на необхідність дотримання різних строків для визнання особи померлою, входячи з того у якій ситуації дана особа пропала). Зокрема, така позиція суду прямо впливає із змісту судового рішення про визнання особи померлою [10].

Б. Зібрання доказів є наступним етапом доказового процесу, що слідує за етапом визначення предмету доказування. Якщо у справах позовного провадження на цьому етапі активність повинні, в першу чергу, проявляти сторони, а суд бути пасивним і чекати офіційного звернення до нього з боку сторін, то при розгляді справ окремого провадження як заявник і заінтересовані особи, так і суд повинні вчиняти активні дії по збору доказового матеріалу.

Зібрання доказів реалізується шляхом подання доказів до суду та скоєнням інших процесуальних дій, пов'язаних зі збором доказового матеріалу.

Подання доказів як процесуальна дія полягає у фактичній їх передачі у розпорядження суду [3, с. 40]. Під вчинення інших процесуальних дій, пов'язаних зі збором доказового матеріалу розуміють виклик свідків та призначення експертиз, а також отримання доказів на підставі їх витребування (ст. 137 ЦПК України), доручення (ст. 132 ЦПК України) та забезпечення (ст. 133 ЦПК України).

Важливо усвідомити, що подання доказів у цивільній справі взято в часові рамки. Згідно з вимогами ст. 131 ЦПК України докази повинні подаватися до або під час попереднього судового засідання чи до початку розгляду справи по суті, якщо попереднє засідання не проводилося. Якщо докази не були подані у передбачені строки, то в подальшому при вирішенні справи вони прийматися до уваги не будуть (ч. 2 ст. 131 ЦПК України), крім випадку поважності причини, яка обумовила їх несвоєчасне подання.

Проте при розгляді справ окремого провадження попереднє судове засідання не проводиться (п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду") [11], а від так слід брати до уваги початок розгляду справи по суті як кінцеву точку відліку для подання доказів. Хоча при розгляді справ про обмеження цивільної дієздатності чи визнання фізичної особи недієздатною, про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою чи про відновлення прав на втрачені цінні папери, здійснюються певні підготовчі дії, але їх вважати "попереднім судовим засіданням" не можна, оскільки ЦПК України вказаний термін по відношенні до вищезазначених категорій справ не вживає.

Варто також пам'ятати багато спеціальних норм щодо строків подання доказів при розгляді тих чи інших категорій справ окремого провадження. Зокрема, при розгляді справи про усиновлення заявник вже на етапі відкриття провадження у справі при поданні заяви до суду повинен подати також певний пакет документів (ч. 2 ст. 252 ЦПК України), які повинні доказати, що усиновлення дитини буде відповідати її інтересам. Аналогічні спеціальні строки передбачені для розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення (ст. 258 ЦПК України), про визнання спадщини відумерлою (ст. 275 ЦПК України), про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку (ч.ч. 2-3 ст. 280 ЦПК України) та про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (ч. 1 ст. 284 ЦПК України).

Таким чином, якщо для справ позовного провадження на етапі звернення до суду позивачу достатньо тільки вказати на наявність у нього доказів (п. 6 ч. 2 ст. 119 ЦПК України), то при розгляді певних категорій справ окремого провадження заявник мусить при зверненні до суду вже виконати свій обов'язок доказування деяких обставин справи. Це є кардинальною відмінністю на етапі збору доказів при розгляді справ позовного та окремого провадження.

В. Дослідження доказів виступає важливим етапом процесу доказування, оскільки його завданням є вилучення доказової інформації, яка міститься в доказах. Саме дослідження забезпечує безпосереднє сприйняття судом доказів, на підставі чого у нього з'являється інформація про фактичні обставини справи, тобто через дослідження суд

пізнає фактичну сторону цивільної справи. Дослідження доказів проводиться в залі судового засідання, хоча з цього правила є ряд винятків (огляд доказів по місцю їх знаходження — ст. 140 ЦПК України, допит свідків у місці їх знаходження — ст. 183 ЦПК України).

Суб'єктом дослідження доказів виступають суд та особи, які беруть участь в розгляді цивільної справи (заявник, заінтересовані особи, їх представники).

Ніяких особливостей дослідження доказів при розгляді справ окремого провадження на відміну від розгляду справ позовного характеру автором не виявлено. Справа у тому, що дана процесуальна діяльність, яка у першу чергу адресується суду є технічною по своєму характеру, а тому способи вилучення доказової інформації, що передбачені в ЦПК України (отримання пояснень осіб, які беруть участь в розгляді справи — ст. 176; допит свідків та експертів — ст.ст. 180, 189; оголошення письмових доказів та оголошення висновку експерта — ст.ст. 185-186, 189; огляд речових доказів — ст. 187; відтворення аудіозапису та демонстрація відеозапису — ст. 188) повинні бути єдиним незалежно від того, який вид цивільного судочинства мається на увазі.

Г. *Оцінка доказів* виступає завершальним етапом доказового процесу при розгляді справ окремого провадження, яким закінчується процес судового встановлення юридичних фактів. Оцінка доказів — це остаточне судження суду про належність, допустимість, достатність та достовірність доказів, яке має правовий наслідок і зафіксоване у відповідному судовому рішенні [12, с. 227].

Суд оцінює докази на підставі встановлених в законі загальних правил (ч. 1 ст. 212 ЦПК України). Зокрема, суд оцінює докази по своєму внутрішньому переконанні, тобто тільки сам суддя вирішує питання, які входять в зміст оцінки доказів; жодні докази для суду не мають наперед визначеної сили (значення), тобто жоден правовий акт, жоден орган влади чи посадова особа не вправі вказувати суду про силу та значення того чи іншого доказу. Показовим у цьому відношенні є цивільна справа про обмеження фізичної особи у цивільній дієздатності, яка була порушена за заявою прокурора, де було відмовлено у задоволенні цієї заяви, оскільки висновком амбулаторної судово-психіатричної експертизи ознак психічного захворювання, яке позбавляло би здатності усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, не було виявлено, а інших доказів про можливість визнання особи обмежено дієздатним суд не отримав [13].

Таким чином, в окремому провадженні проявляють свою дію всі етапи доказового процесу, що характерні для справ позовного провадження. Разом із тим початкові етапи доказової діяльності при розгляді та вирішенні справ окремого провадження (визначення предмету доказування та збирання доказів) відрізняються певною особливістю, що не притаманна справам позовного характеру.

Список використаних джерел

1. Цивільний процес [Текст] : [навч. посіб.] / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — за ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Прецедент, 2006. — 293 с.
2. Клейнман, А. Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. Очерки по истории [Текст] / А. Ф. Клейнман. — М. : Изд-во МГУ, 1967. — 119 с.
3. Треушников, М. К. Судебные доказательства [Текст] / М. К. Треушников. — М.: Городец, 2004. — 272 с.
4. Францифоров, А. Ю. Сущность особого производства (теоретические и практические аспекты) [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 "гражданский процесс; арбитражный процесс" / А. Ю. Францифоров ; Саратовская государственная академия права. — Саратов, 2009. — 23 с.
5. Фурса, С. Я. Докази і доказування у цивільному процесі [Текст] : [навч.-практ. посіб.] / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. — К. : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2005. — 256 с.
6. Курьлев, С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии [Текст] / С. В. Курьлев. — Мн. : Изд-во Белорусского ун-та, 1969. — 204 с.
7. Лупеник, Д. Д. Судопроизводство по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации (опровержение недостоверной информации) [Текст] / Д. Д. Лупеник. — Х. : Харьков юридический, 2005. — 320 с.
8. Баулин, О. В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел [Текст] / О. В. Баулин. — М. : Городец, 2004. — 272 с.

9. *Феннич, В.* Роль суду у визначенні предмету доказування по цивільним справам [Текст] / В. Феннич // Теорія і практика євроінтеграційних процесів вищої освіти і науки : Науковий вісник Закарпатського державного університету. Спеціальний випуск. — Ужгород : Ужгородська міська друкарня, 2006. — С. 274-280.
10. Рішення Новгородківського районного суду Кіровоградської області у цивільній справі від 23 грудня 2009 року [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8416667>.
11. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 5 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Вся база "Законодавство України". — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0005700-09>.
12. Гражданский процесс [Текст] : [учебн.] / под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. — [изд. третье, перераб. и доп.]. — М. : ПБОЮЛ Гриженко Е. М., 2000. — 544 с.
13. Рішення Рівненського міського суду Рівненської області від 3 жовтня 2007 року у справі № 2о-5007 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3997227>.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Закарпатського державного університету
(протокол № 10 від 29 квітня 2011 року)*

Надійшла до редакції 30.04.2011

Феннич В. П. Структура доказывания при рассмотрении дел особого производства

Анализируется и раскрывается содержание этапов доказательного процесса при рассмотрении дел отдельного производства на базе материалов судебной практики и ее обобщения. Обращается внимание на особенность данных этапов сравнительно с делами искового характера.

Ключевые слова: особое производство, этапы доказывания.

Fennych, V. P. The Structure of Proof in Cases of Special Proceedings

The article is devoted to the stages of special proceeding process analyzing on the legal practice materials' generalization. The author pays attention to some peculiarities of this process in comprising with actionable ones.

Key words: special proceedings, proceedings stages.

